

ПРО ПАЧКАРСТВО, ПАЧКАРІВ ТА ПРО ТЕ, ЧИ МОЖНА З ЦИМ БОРОТИСЯ

Пачкарство, або контрабанда (італ. “contrabando”, “contra” – проти, “bando” – урядовий указ) була, є та буде. В історії людства вона існує, мабуть, з доби бронзи. Здійснювали її пачкарі, або контрабандисти.

Без всякого сумніву, їх можна було ділити на професіоналів, які займалися цим постійно, та аматорів, яких змушували певні обставини.

Зовнішній вигляд контрабандистів стає відомим десь за IV–III ст. до нашої ери, коли вони з’являються на сторінках давньо-грецьких романів у вигляді страшних розбійників, які наводили жах на прибережні міста. Твори XIX ст. зберегли їх романтичний образ. Італійські контрабандисти рятують життя Едмону Дантесу, а контрабандистка Кармен з новели Проспера Меріме та однойменної опери Жоржа Бізе постає символом незалежного, вільного кохання, за яке і гине. У російській традиції привабливі, але підступні контрабандисти Михайла Лермонтова ледь не позбавляють життя Печоріна. У тому ж XIX ст. Микола Гоголь, навпаки, звернув увагу на митників — ворогів контрабандистів. Херсонський поміщик-невдаха Павло Іванович Чичиков, який, за його висловом, “постраждав за правду по службі” (попри те, що був грозою для польських жидів-контрабандистів), кажучи сучасною мовою, постав організатором злочинного угруповання, що об’єднало митників та контрабандистів. У першій половині XX ст. Василь Шульгін, до жовтня 1917 року депутат Державної Російської Думи від Волинської губернії, зафіксував у своїх спогадах наявність суворих і мовчазних контрабандистів, небезпечних і похмурих митників, і розвинену контрабандистську мережу по обидва боки кордону між Річчю Посполитою та Радянським Союзом. В українській традиції XX століття, за І. Микитенком, контрабандистам було властиве навіть “шосте чуття”, що дозволяло їм обирати безпечні шляхи. Сучасні українські контрабандисти зберігають традиційний розподіл на професіоналів та вимушених аматорів. На жаль, серед них наявні представники майже усіх соціальних груп. Щодо митників, то одним, як герою Павла Луспекаєва з “Білого сонця пустелі” – “за державу обидно”, інші — йдуть шляхом Чичикова.

Якщо образ контрабандиста змінювався в просторі і часі, то репертуар контрабанди лишався і лишається незмінним. Він містить “живий товар”, зброю в усіх видах, наркотики, підкацизні та інші товари, історико-культурні цінності або речі, що мають певну меморіальну чи естетичну вартість. Для запобігання незаконному переміщенню перших чотирьох видів контрабанди існує кілька видів контролю, а для вивезення історико-культурних цінностей з України, здається, є тільки один бар’єр – митний. Згідно даних, що наведені у книзі Леоніда Деркача “Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра” (2000 р.) за останні три роки (1997–1999 рр.) митницями припинено 790 спроб незаконного вивезення культурних цінностей на загальну суму 752.237 гривень. Серед цих цінностей 38% становили предмети релігійних культів (ікони, старовинні церковні книги, хрести); 30% – предмети старо-вини та мистецтва (ювелірні вироби, картини, посуд); 32% – древні монети, ордени, медалі та ін. – тобто все те, що має або меморіальну, естетичну, історичну, або антикварно-художню вартість. Експертиза цю вартість повинна перевести в грошовий еквівалент. Тут постають питання: на підставі чого має український експерт визначати грошовий еквівалент такого виду контрабанди; яким чином, крім митниці, можна протистояти його переміщенню; як має оплачуватися праця експерта – специфічний вид інтелектуальної власності, що матеріально не виражений ні компакт-дисками, ні захищений патентами.

У країнах зі зрілою ринковою економікою цей вид цінностей є складовою ринку товарів та послуг, одним із компонентів як внутрішнього, так і зовнішнього товарних

ринків. До інфраструктури такого ринку входять антикварні крамниці, аукціони тощо, на яких до основних аукціонних товарів належать предмети старовини, художні вироби. Серед найважливіших аукціонних центрів — Лондон, Амстердам, Нью-Йорк, найвідоміші аукціони — Крістіс, Сотбіс (з другої половини XVIII ст.) тощо. Є і конкуренція, і попит, і пропозиція, і ринкова ціна. Кожен аукціон обов'язково видає каталог речей, що виставлені на продаж з визначеною стартовою ціною. Вартість проданої речі, в залежності від попиту, може бути меншою або більшою, або залишитися на рівні стартової. І будь-яка людина чи представник будь-якого музею може ознайомитися заздалегідь з виставленими на продаж лотами. Тепер існують навіть аукціони в Інтернеті, завдяки якому можна приймати участь в тому чи іншому аукціоні заочно.

Крадена або незаконно вивезена річ (без відповідного сертифікату) позбавлена можливості потрапити на аукціон. Практично всі музеї, інші установи, власники приватних колекцій мають видані каталоги зібрань. Злодій може вкрасти антикварну річ на чисть замовлення, і тоді вона надовго зникає, а коли з'явиться у продажу — знову постане питання про справжнього власника. При випадкових крадіжках закаталогізованої речі її позбутися практично неможливо, і лежить вона на горищах та у підвалах, аж поки її хтось не знайде. Видані каталоги колекцій, окрім законного ринкового важеля, є ще однією важливою перешкодою на шляху позамитного переміщення історико-культурних цінностей. Ясна річ, що професіоналів-злочинців не зупинити, але для звичайної людини (а таких більшість) в умовах ринку є завжди можливим придбати чи продати цінну річ законно, не сподіваючись на те, що, перетнувши вдало митний контроль, можна буде продати її в іншій країні.

Пересічні українці не везли б усе, що вони вважають цінним, за кордон, якби не сподівалися збути річ за реальною ціною. Невдаха-контрабандист ніколи не став би перетинати кордон із захованою вазою виробництва фабрики Еміля Галле, якби він міг в Україні продати її за 4.000\$ (вартість на аукціоні Крістіс), якщо ця ваза дісталася йому у спадок або придбана в одному з українських антикварних магазинів. Якби в Україні діяла розвинута мережа аукціонів, що формувались, наприклад, за хронологічним, тематичним, територіальним або жанровим принципами, потік контрабанди значно зменшився б, а експерти мали б можливість визначити реальну ціну, що відповідає європейським аукціонним стандартам. Про це свідчить на пострадянському просторі досвід Росії (за даними до дефолту). Діюча мережа аукціонів сприяла тому, що на деяких з них ціни на окремі картини та інші речі не поступалися західноєвропейським аукціонним стандартам.

В якості покупців виступали музеї (25%), приватні колекціонери (50%), арт-дилери та іноземці (25%), щоправда, останні не мають права вивозити витвори мистецтва за кордон, але вони купують речі для інтер'єрів квартир та офісів. При будь-яких змінах у житті завжди є можливість виставити придбане на аукціон знову і навіть заробити на цьому, якщо картина або річ буде продана за більшу, ніж при купівлі, ціну. Щодо музеїв, то Новосибірська художня галерея придбала картину М. Крилова за 1500\$, Алтайський художній музей — картину М. Реріха за 2000\$, Державний історичний музей (Москва) — декоративне блюдо М. Врубеля за 4000\$, а це ціни, які і не “снилися” обласним музеям України. Картина А. Коровіна продана за 10 000\$ (проти стартової ціна виросла майже у 6 разів) приватній особі. І ще одна дуже важлива річ: на аукціонах почали з'являтися історико-культурні цінності з-за кордону, тобто почався законний ринковий обмін цінностями.

Щодо України, то спочатку тут повинні відбутися певні зміни у суспільній свідомості. Мабуть, настане час, коли на власника перестануть дивитися як “Ленін на буржуазію”. Існує Закон про незаконне вивезення історико-культурних цінностей, тому за дієвої системи аукціонів немає підстав хвилюватися щодо можливого відтоку з України раритетів.

На Заході ще не сформована “мода” на українські витвори мистецтва, а вона залежить від участі українських музеїв у закордонних виставках. Ця участь свідчить про місце України у світовій культурній спадщині. Не вся спадщина Вінсента Ван Гога зберігається на батьківщині, але вся Голландія, без сумніву, пишається тим, що він є на сьогодні найдорожчим у світі художником, а відтак про його країну відомо в усіх куточках світу. Не-можливо знищити патріотизм ніякими ринковими відноси-нами.

Якби Богдан Ханенко та інші українські підприємці, промис-ловці, просто багаті вла-сники не купували до 1917 р. за кордоном на аукціонах, в антиквар-них лавках історико-культурні цінності, то Україна не мала б у сво-їх музеях раритетів сві-тового значення. Це Богдан Ханенко у кри-вавому 1918 році дарує незалежній Україні своє зібрання, на підставі якого і виник Музей Західного та Східного мистецтва – тепер Музей мистецтв Богдана та Варвари (в дівочтві Терещенко) Ханенків. Попри те, що тепер зовсім інші часи, ніж до 1991 року, справжні українці лишаються патріотами своєї країни. В наші дні пані Галя Мельник-Калужинська (Лондон), крім іншого, дарує Волинському краєзнавчому музею рідкісні карти, що відтворюють стан земель України в Середні віки. Всесвітнє товариство холмщаків повертає до Музею Волинської ікони (Луцьк) ікону Холмської Богоматері; пан Платонов дарує Державному музею коштовностей (Київ) свою унікальну археологічну колекцію – те, що вдалося врятувати від “чорних археологів”. Саме такі люди доводять свій патріотизм, на відміну від тих, хто, як каже Ходжа Насреддін, весь час говорить: “Халва, халва, халва”, – але від того в роті солодко не стає.

Таким чином, одним з найважливіших завдань сучасної української економіки є відновлення і формування внутріш-нього ринку історико-культурних цінностей з розвинутою інфраструктурою, до якої обов’язково мають бути включені відкриті аукціони. До того ж потрібна відповідна галузь, яка обслуговувала б цей ринок. Хто-небудь звертав увагу на те, який саме інструментарій, крім “большой совковой лопати: берешь больше, кидаешь дальше”, потрібен археологу, або яке приладдя потрібне реставратору, окрім хірургічних скаль-пелів, куплених у крамницях “Медтехніка” або випрошених у знайомих лікарів. А папір? Це на Роні чи Луарі (Франція), або в Японії ще й досі виробляють папір ручної відливки, який необхідний для реставрації документів. Але такий папір вико-ристовують не тільки в реставрації. В Англії його замовляє будь-який шляхетний англієць, який хоче мати папір з влас-ними вензелями, у Володимирі на Волині на початку ХХ ст. – нотаріус, у Франції – адвокат. А ще необхідні клеї, сплави тка-нин і ще безліч інших підручних матеріалів.

Потрібен інформаційний простір. А для його створення вкрай необхідна каталогізація музейних, приватних, інших зібрань; регулярне видання аукціонних каталогів, каталогів антикварних крамниць, як, наприклад, каталог “Нумізмат” у Петербурзі. Такі каталоги повинні отримувати всі зацікавлені установи: музеї, антикварні магазини, митниці (за радянських часів у Москві і Бресті працювали митниками мистецтвознавці). Такій постійний обмін інформацією — одна з умов існування відкритого ринку історико-культурних цінностей.

Неможливо обійтися і без змін у музеях. Сучасні західно-європейські музеї, так само як і деякі російські, крім тради-ційних підрозділів, мають у своєму складі ресторани чи кафе та антикварний магазин. Музей мистецтв народів Сходу та Третьяковська галерея (Москва) завдяки своїм магазинам фактично контролюють обіг речей східного та російського походження. Ясна річ, що для подібних радикальних змін необхідна відповідна законодавча база, виважена податкова політика тощо. І якщо поступово буде задіяний весь механізм, що приведе до функціонування відкритого ринку історико-культурних цінностей, то можна буде сподіватися на значне зниження їх незаконного переміщення за межі України.

*Опубліковано в: Волинський інформаційно-рекламний журнал
“Про бізнес”. – 2003 (листопад). – № 9 (47). – С. 28–29.*